

Sirpa Kähkösen romaani *Mustat morsiamet* sijoittuu 1920-30-lukujen vaihteen Kuopioon. Se on monellakin tapaa kuopiolaisuuden kuvaus. Kähkösen tarinalla on todellinen pohja, hänen isovanhempiensa kohtalo. Se on myöskin yleinen tarina kuopiolaisuudesta, koska siinä kietoutuvat vasemmistolaisuuden ja oikeistolaisuuden vahva vastakkainasettelu, joka leimasi ihmisten ajattelutapoja ja jopa sosiaalista kanssakäymistä monta vuosikymmentä eteenpäin.

Toisaalta romaanissa on vahvasti läsnä työväestön ja sivistyneistön vastakkainasettelu. Sitten on maalaisuuden ja kaupunkilaisuuden vastakohtaisuus, missä erityisesti kaupunkilaisuus näyttää maalaisuutta hienompana. Neljäs kuopiolainen piirre on sitten murre, jonka kirjailija on erittäin terävästi pienimpine yksityiskohtineen merkinnyt ylös. Kun päähenkilö Anna pyytää miestään asettumaan pöytään ja ottamaan voetaleipee saattoi tämän kirjoittaja sielunsa korvin palata elämässään kaksikymmentä vuotta taaksepäin ja kuulla isoäitinsä äänen tämän kehottaessa isoisää käymään pöytään

Päähenkilö Anna muuttaa maalta eli Riistaveden Melalahdesta Kuopioon, jonne hänen Helmi-sisarensa on jo aiemmin tullut ja sittemmin avioitunut. Matka kaupunkiin tapahtuu laivalla, mikä oli tuohon aikaan sangen tavallista, sillä tiet olivat kehoja joten matkat ympäröivien seutukuntien välillä oli luonnollista tehdä vesiteitse. Maalta matkaan lähdettiin kukonlaulun aikaan niin että maalaiset ehtivät aamuksi torille, sillä monet menivät sinne myymään tuotteitaan. Paikallisen laivaliikenteen vilkkaudesta kertoo laiva-aikataulu vuodelta 1913, missä kello 13-14.25 välisenä aikana (lähtö maalle tapahtui toriajan päätyttyä) lähti peräti 11 laivaa.

Torvi parkaisi, hän kavahti seisomaan ja nyytti vierähti kannelle. Kaupunki tuli vastaan vauhdilla, tehtaanpiiput sauhusivat ja laivamiehet kulkivat kevein askelin pitkin kantta. Touvit kiinnitettiin, lankonki jylähti paikoilleen ja torille menijät juoksivat jo kohti vossikoita. Hän astui maihin hitaasti, katsellen ympärilleen vierain silmin.

Aamu oli jylhän kaunis kaupungissa ja sen äänet aivan erilaiset kuin kotona. Anna seiso Helmin makuukamarin ikkunassa ja kuulosteli tuota kohua ja jymyä kunnioittavasti. Täällä ei yöllisen kulkijankaan tarvitsisi kantaa lyhtyä mukanaan: joka kadunkulmalla oli koukkuniskainen katulamppu.

Ja kauppojen ikkunain yllä roikkuivat koreat suuret varjokankaat. Ne antoivat suojan paahteelta hienoille tavaroille, joita oli järjestelty keoksi ihan kenen tahansa katsottaviksi. Oli rinkeleit ja pikkuleipiä, rusinoita ja omenoita, kenkiä, silkkisukkia ja kahvia.

Anna hieroi hietaisen tuntuisia silmiään. Vastapäisessä talossa avattiin ikkuna, ja aurinko leiskahti lasissa väkevän sokaisevana. Tämä se oli kaupunkielämää! Vaaleaksi maalattujen talojen rivejä tuonne ja tänne loppumattomiin, puisia viiritorneja, paraatiovioita, joilla kimaltelivat pullonvihreät röpölasit. Hyvä Jumala, siunaa minua, jottas minä kykenisin täällä kulkemaan ja asiani hoitamaan.

Annalla on ollut paljon kohtalotovereita. Kuopion lähipitäjistä saapui runsaasti paremman elämän toivossa ihmisiä maalta kaupunkiin. Asian voi päätellä vaikka siitä tilastosta, joka kertoo että 1880-luvulla kantakuopiolaisten osuus oli seitsemän kahdeksasosaa kun se jo 1910-luvulla oli laskenut noin kolmeen kahdeksasosaan. Ja esimerkiksi Haapaniemen työläisalueen (missä Annakin myöhemmin asuu) asukkaista yli 90 prosenttia oli kotoisin muualta kuin Kuopiosta.

Kaupunkiin saavuttua Anna aloittaa työn kotiapulaisena varuskunnan lääkärin ja hänen rouvansa lapsettomassa taloudessa. Tällainen palvelustyö perheissä oli hyvin tavallista heti kaupunkiin tullessa ja se tarjosi maalaistytölle ylöspidon ja vaatimattoman palkan, josta kuitenkin saattoi hankkia jotakin omaa. Näin Annakin. Heti hän rouvansa ystävällisten neuvojen avulla hankkii itselleen uusia vaatteita ja kaiken kruunaa tuon ajan valokuvista päätellen hyvinkin yleinen kupuhattu. Pukeutumalla herraskaisesti esimerkiksi vapaa-päivän kävelyillä he saattoivat viestittää ympäristölleen ainakin pyrkivänsä sosiaalisesti ylöspäin. Vaikka olikin köyhä, se ei saanut näkyä ulospäin.

Maalaiselämän ja kaupunkilaiselämän vastakohtaisuus näyttäytyi aivan konkreettisenä Annan elämässä. Jopa sisarella on vähintään puoli tusinaa kahvikuppia samaa sorttia puhumattakaan tohtori Petterssonin perheen talouden kapineista ja kodinsisustuksesta. Petterssoneilla vietetään vilkasta sosiaalista elämää ja rouva opettaa Annaa jopa tanssimaan. Koska tohtori oli varuskunnan lääkäri, toi se oman elementtinsä pariskunnan elämään, kuten varuskunta Kuopion elämään yleensäkin. Romaanissa muuten nimitetään tohtoria kerran lisänimellä konitohtori, mikä viitanee siihen, että varuskunnan lääkärin status oli jotenkin muita lääkäreitä alempi. Ainakin tämän kirjoittajan isoäiti muistaa 1940-luvulla varuskunnan lääkärinä ollutta Grönberg nimistä herraa nimitetyn konitohtoriksi.

Muutenkin Anna sopeutui nopeasti osaksi tohtorilan vakiintunutta elämänmenoa. Hän eli keittiössä, tohtori omassa sikarinsavuisessa huoneessaan, jossa joskus kävi miehiä ja jossa silloin naurettiin ja kilisteltiin. Tohtorilla oli pirtua, ja sillä lääkittiin upseereita. Mutta siitä Annan ei tarvinnut välittää, rouva oli sanonut.

Hän sai usein vapaaillan silloin kun tohtorille tuli vieraita. Riitti, kun hän laittoi kylmän iltapalan valmiiksi, sillä, muna, suolakurkkua, sipulia, kaikkea väkevää suolaista ruokaa ja hyvää Kuppisen mustaa leipää ohuina viipaleina. Tohtorinna vei illalla vadin kylmästä tohtorin huoneeseen: Annan ei tarvinnut mennä niiden silmiinkään.

Kun Annalla oli vapaata, hän teki kävelyretkiä kaupungin laidoille, Väinölänniemelle, tai pimenevinä syysiltoina Alavan hoville, josta hän katseli kaupunkia. Alavan näköalat voi ymmärtää kun saa tietää, että vuonna 1937 avattiin Kuopion radioasema Alavassa, joten se lienee ollut yksi kaupungin korkeimmista paikoista.

Käännekohta romaanissa tapahtuu, kun Anna menee Kuopion tammimarkkinoille. Tuo kaupungin ehdottomasti tärkein mainosvaltti on ollut tärkeä sosiaalinen tapahtuma ja kaupunkilaisten ja maalaisten kohtauspaikka. Nuo tässä kirjassa kerrotut markkinat pidettiin vuonna 1930, jotka jäivät historiaan siitä erikoisesta seikasta, että järvi oli vielä markkinapäivänä vapaa, mutta jäätynyt sittemmin tuona samaisena päivänä.

Markkinat merkitsevät ratkaisevaa muutosta Annan elämässä. Hän tapaa siellä Lassi Tuomi nimisen nuoren miehen. He alkavat tapailta toisiaan useimminkin ja lopulta menevät naimisiin. He perustavat yhteisen kotinsa Haapaniemen työväenalueelle, osoite on 3. Talo Leskisen saunasta. Vuonna 1923 valmistui Myhkyrinkatu 22:een kauppa-, sauna- ja asuinrakennus, ja saunaa kutsuttiin sitten omistajansa Pekka Leskisen mukaan Leskisen saunaksi.

Annan ja Lassin kotina on niin kutsutut parihuoneet, joksi kutsuttiin huoneen ja keittiön muodostamaa asuntoa. Tällaisissa parihuoneissa asui vielä 1907 suurin osa kaupunkimme asukkaista eli kaikkiaan 41 prosenttia. Haapaniemen asuinalueella leimaa sen ulkoinen vaatimattomuus kuten esimerkiksi katujen päällystämättömyys. Haapaniemeä halkovaa Tasavallankatua joka on ollut yksi linkki kaupungista maaseudulle, kuvataan Mustat morsiamet romaanissa pitkäksi ja tomuiseksi.

Kovin kauaa ei Annan ja Lassin onni kestä, kun eräänä päivänä Lassi viedään Annalle täysin tietämättömistä syistä - kuulusteluun. Tämä on vasta alkua, lopulta kommunistiseen toimintaan osallistunut Lassi joutuu moneksi vuodeksi Tammisaareen vankileirille. Näillä tapahtumilla on kiinteä yhteys Lapuan liikkeen tapahtumiin ja Kuopion sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen historian laatinut Tero Tuomisto onkin todennut seuraavaa:

Kuopiossa tilanne oli aivan erityislaatuinen poikkeuksellisen vahvan vasemmistososialistisen liikkeen asemien takia. Sen asema vielä korostui, kun sosialidemokraatit olivat kannatukseltaan ja pitkään 1920-luvulla järjestöllisestikin hyvin heikkoja maan yleiseen tilanteeseen nähden. Toisaalla oli hyvin organisoitu ja taloudellisestikin toimeentuleva suojeluskunta, joka vaali omaa vuoden 1918 perintöään. Vaikka Kuopio oli kaukana itsenäisten talonpoikien Pohjanmaalta, sen jyrkästi kaksinapaisessa poliittisessä kentässä kiihko purkautui rajuna.

Lassin aatteellisuus on niin ankaraa, ettei hän suvaitse lainkaan kodissaan porvarillista Savo-lehteä, jota Anna käy lukemassa appivanhempien luona. Seikka on huomionarvoinen, sillä aatteellisuus oli hyvinkin merkittävää tuon ajan Kuopiossa. Se käy ilmi mm. vuonna 1919 avattujen SOK:n Kuopion osuusliikkeen ja Osuusliike Työkansan eli Kallan välillä: Moni asiakas valitsi tarkoin myymälänsä puolueettoman ja edistysmielisen välillä. Siten yhteiskunnan henkinen kahtiajako ulottui kauas varsinaisen poliittisen toiminnan ulkopuolelle (Tuomisto 2002).

Annalle Lassin vankila-aika on raskasta. Naapurit seuraavat Annan elämää tarkoin ja sen tunnuksena ikkunaverho heiluu ahkerasti:

Nyt oli hänen karanteeninsa ohi. Vaan silloin kun ne mylläsivät hänen kotinsa, kun hän horjui pihamaalla Lassin paitaa nyrkissään pusertaen, ei kukaan tullut hänen luokseen. Koko piha oli autio, ovet kiinni, ikkunat mustat ja kiiltävät. Kurkittiin vain verhojen raosta, kun hän kulki, kurkittiin ja kuiskittiin. Ei hän niitä voinut syyttääkään, sillä niin kuin oli luvattu, silmälläpitäjiä riitti. Hänen ympärilleen oli piirretty noitarinki. Kyllä täällä ihminen poljettunakin kelpasi, elävän leskenä, vangin vaimona. Ei se niin outoa näissä taloissa ollut, ei Haapaniemellä, ei myöskään kaupungin toisella laidalla Hannukselassa tai Itkonniemellä, missä asui suuri määrä tehtaitten, konepajojen ja sahojen työläisiä.

Lassin vankeusaikana hänen vanhempansa antavat Annalle runsaasti sekä henkistä että aineellista tukea. Appivanhemmat asuvat Aleksanterinkadulla (nyk. Kuopionlahdenkatu) eli aivan keskustassa. Asuminen keskikaupungillakin saattoi tuolloin olla hyvinkin maaseutumaista, vanhalla Tuomen pariskunnallakin on perunamaa pihallaan. Vielä niinkin myöhään kuin vuonna 1913 Kuopion maistraatti tuomitsi leski Loviisa Lappalaisen maksamaan kymmenen markkaa sakkoa, koska hän oli pitkin kesää laiduntanut kahta lehmäänsä Kuopionlahden rannoilla! 1920-30 lukujen vaihteen Haapaniemellä esimerkiksi sian pito ei ollut mitenkään tavatonta.

Lassin jouduttua vankilaan Anna menee töihin Haapaniemen vuonna 1923 perustetulle vaneritehtaalle, missä työskentelyn hän kuitenkin joutuu lopettamaan liimasta saamansa allergisen ihottuman vuoksi. Saastamoisen yrityskokonaisuus, johon Saastamoisen faneri Oy:kin kuului, oli erittäin merkittävä kuopiolaiselle talouselämälle ja yksinomaan Haapaniemen tehtaiden työmäärä oli perheenjäsenet mukaan luettuina kymmenen prosenttia koko kaupungin väkiluvusta.

Elämä 1930-luvun alun Kuopiossa ei ollut pelkästään kurjaa. Herman Saastamoinen otti ensimmäisenä (jo 1910-luvun loppupuolella) Kuopion suurista työnantajista käyttöön kahdeksan tunnin työpäivän ja seitsemän tunnin

työlauantain. Näin vapaa-aikaa jäi lauantai-ilta ja sunnuntai. Kesäisin tehtiin retkiä mm. luonnon helmaan.

Tehtaan pilli huusi, ja hetken piha ja lepattava sekametsä pidättivät henkeään. Tuulikin lakkasi puhaltamasta, kuuma helletuuli, joka jo päivien ajan oli tuonut savuntuoksua kaupungin ylle.

Sitten ovet lensivät auki, ja kiireiset jalat juoksivat yli kiveyksen, yli tomuavan hiekan. Sidottiin huiveja, huudeltiin hätäisiä hyvästejä. Oli lauantapäivä, edessä helteinen viikonloppu ja saarimatkat. Naiset lehahtivat ulos portista helmat liehuen.